STD 2021 HAZİRAN - SAYFA 223-241 e-ISSN 2149 - 6595

İç Mekânda Mekânsal Davranış Üzerine Bir Değerlendirme: Kütüphane Örneği

Arş. Gör. Hande Eyüboğlu
Prof. Dr. Tülay Zorlu

Makale Geliş Tarihi: 15.10.2020
Yayına Kabul Tarihi: 21.03.2021

Özet

İnsanlar içinde yaşadıkları çevre ile sürekli etkileşim halindedir. Bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan davranış şekli mekânsal davranış olarak tanımlanır. İnsanların mekânsal davranışlarının oluşmasında mahremiyet gereksinmesi ve bu gereksinmeyi sağlama stratejilerinden kişisel mekan ve egemenlik alanı davranışı önemli bir yere sahiptir. Kişisel mekan insanın etrafını saran gözle görünmeyen bir sınırları olan bir alandır. Egemenlik alanı ise insanların gereksinmelerini karşılayabilmek amacıyla içinde bulundukları ortamı sahiplenmeleridir. Kişisel mekan ve egemenlik alanı kavramlarının mekânsal davranış ve kullanıcı tercihlerindeki rolü ve öneminin irdelendiği bu çalışma Trabzon İl Halk Kütüphanesi örnekleminde insanların mekansal davranışlarına ve mekan kullanım kalıplarına etkileri sorgulanmaktadır. Çalışma kapsamında Trabzon İl Halk Kütüphanesi okuma salonunda kullanıcıların davranışları gözlemlenerek rastgele seçilen kullanıcılarla anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında analiz edilerek genel frekans dağılımları hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kişisel Mekan, Egemenlik Alanı, Kullanıcı Tercihleri, Mekansal Davranış, İç Mekan*

AN EVALUATION ON SPATIAL BEHAVIOR IN INTERIOR: THE LIBRARY EXAMPLE

Abstract

People are in continuous interact with the environment they live in. The behavior resulting from this interaction is defined as spatial behavior. In the formation of spatial behaviors of people, the need for privacy and one of the strategies to provide this need, personal space and territoriality behavior have an important place. Personal space is a space that surrounds a person with invisible borders. The domain of sovereignty is the ownership of the environment in which people live in order to meet their needs. This study, which examines the role and importance of the concepts of personal space and territoriality in spatial behavior and user preferences, investigates the effects of people's spatial behaviors and space usage patterns in the Trabzon Provincial Public Library sample. In the extent of the study, a questionnaire was conducted with randomly selected users by observing the behavior of the users in the reading room of the Trabzon Provincial Public Library. General frequency distributions were calculated by analyzing the obtained data in the SPSS program.

Keywords: *Personal Space, Territoriality, User Preferences, Spatial Behaviour, Interior*

Arş. Gör. Hande Eyüboğlu, Samsun Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Samsun. E-mail: hande.eyuboglu@samsun.edu.tr. ORCID: 0000-0003-0504-2886
Prof. Dr. Tülay Zorlu, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon. E-mail: zorlutulay@ktu.edu.tr. ORCID: 0000-0001-5096-7146

1. Giriş

İnsanlar yaşadıkları doğal ya da yapılı çevre ile karşılıklı etkileşim içindedirler. İnsanların içinde bulundukları mekanlarla etkileşimi sonucunda ortaya koydukları davranış biçimleri mekânsal davranış olarak tanımlanır. Kullanıcıların farklı gereksinmelerini karşılamaya yönelik olarak inşa edilmiş özel ya da kamusal yapılarda sergiledikleri mekânsal davranışları yönlendiren pek çok faktör söz konusudur. Özellikle inanç, dünya görüşü, gelenek ve görenekler gibi kültürün sosyal bileşenleri ve psiko-sosyal gereksinmeler mekânsal davranışı ve mekan kullanım kalıplarını belirleyen en önemli etkenler arasındadır. Mekânsal davranışı, mekan kullanım kalıplarını şekillendiren psiko-sosyal gereksinmeler içinde özellikle mahremiyet gereksinmesi ve mahremiyet gereksinmesini sağlama stratejileri olarak kişisel mekan ve egemenlik alanı davranışı ön plana çıkar.

Genellikle insanların mekan içerisindeki davranışlarını ifade etmek için kullanılan kişisel mekan kavramı hayatımıza çevre ve davranış alanında çalışmalar yapan Robert Sommer'in 1969'daki Personal Space adlı kitabı ile girmiştir (Ünlü, 1998: 46). Sommer 1969'da yaptığı bir çalışmada kişisel mekanı, gözle göremediğimiz sınırları olan, insanın etrafını saran bir alan olarak tanımlamakta ve kişisel mekanı "sabun köpüğüne ya da küçük bir kabuğa" benzetmektedir (Sommer'dan akt. Ünlü, 1998:46). Hall (1969: 10) bu benzetmeyi hayvanlar üzerinden açıklamaya çalışarak her hayvanın etrafında mekanlaşma olgusuna yardımcı olan ve herhangi bir şekli olmayan balonlar şeklinde ifade etmektedir. Öymen Gür (1996: 98) ise kişisel mekân kavramını, insanların çevresindeki diğer bireyler ile arasındaki dışarıdan gözle görülmeyen sınırlara sahip "amorf mekanlar" tanımlamaktadır. Lee (1976: 39) kişisel mekanı, insanı çevreleyen ve sınırlarının insan zihinlerinde yer eden bir alan olarak tanımlarken bir yanda da bu sınırın çiğnenmesini durumunu bir saldırı olarak kabul etmektedir. Ünlü (1998: 46) ise kişisel mekanın ihlal edilmesi durumunda insanların birbirinden farklı memnuniyetsizlik düzeyleri gösterdiklerini ifade etmektedir. Yapılan tüm bu tanımlamalarda vurgulanan ortak nokta ve çıkarımlar kişisel mekanın göremediğimiz sınırları olan, insanların diğer insanlar ile arasına koyduğu mesafe ve kişinin etrafındakilere karşı kendini koruma mekanizması olarak özetlenebilir.

Kişisel mekan kavramı ile ilgili geçmişten günümüze kadar birçok araştırma ve deneysel çalışma yapılmıştır. Sommer, Hall, Russo, Goffman ve Esser bu konuda öne çıkan önemli isimlerdir. Sommer yaptığı bir çalışmada, bankta oturmakta olan birinin yanına başka birinin yaklaşıp oturduğunda, bir süre sonra oturmakta olan kişinin kalkarak farklı bir banka doğru yönelip orada oturmaya devam ettiğini gözlemlemiştir. Aynı zamanda bu iki kişi arasındaki olan uzaklığı koruyarak benzer oturma düzenlerini alternatifleri deneyerek insanların yüz yüze konuşma sıklıklarını ölçen bir çalışma ile kişisel mekan davranışlarını incelemiştir (Sommer'den akt. Çakın, 1988). Sommer'in (1959: 247-260) akıl hastanesindeki gerçekleştirdiği başka bir çalışmasında ise yemekhanede kullanıcıların hangi masaları daha çok tercih ettikleri ve masalardaki oturma düzenlerini gözlemlemiştir. Gözlem sonucunda kullanıcılar ilk olarak masanın köşe noktalarını tercih etmişlerdir. Bunula birlikte masada bir köşeye bitişik kenarlarda oturan kişiler, yan yana oturan bireylerden daha çok birbiri ile etkileşimde bulunmuştur. Hall (1969: 113-123) kişisel mekan ile ilgili olarak mekan uzaklıklarını açıklayan Proxemics kuramı'nda kişisel mekan mesafelerini 4'e ayırarak her mesafeyi de kendi içinde yakın ve uzak mesafe olarak ele almıştır.

1. Samimi Uzaklık: (0-46 cm arası): Bu uzaklıkta diğer kişinin varlığı belirgindir ve bazen de büyük ölçüde arttırılmış duyumsal girdiler nedeniyle bunaltıcı olabilmektedir.
1.a. Samimi uzaklık-yakın aşama (0-15 cm arası)
1.b. Samimi uzaklık-uzak aşama (15-46 cm arası)
2. Kişisel uzaklık (46-122 cm arası): Bu uzaklık ilk kez Hediger tarafından kullanılan birbiriyle ilişkisi olmayan kişileri tutarlı bir şekilde ayıran mesafeyi belirtmek kullanılan bir kavramdır. Bir canlının kendisi ve diğerleri arasındaki küçük bir koruyucu küre veya balon olarak düşünülebilir.
2.a. Kişisel uzaklık-yakın aşama (46-76 cm arası)
2.b. Kişisel uzaklık-uzak aşama (76-122 cm arası)
3. Toplumsal uzaklık (122-366 cm arası): Kişisel uzaklığın uzak aşaması ile toplumsal uzaklığın yakın aşaması arasındaki sınır çizgisi '' üstünlük sınırı''nı simgeler. Yüzdeki detaylar algılanmaz ve kimse özel bir çaba göstermediği sürece başka bir kişiye dokunamaz.
3.a. Toplumsal uzaklık-yakın aşama (122-213 cm arası)
3.b. Toplumsal uzaklık-uzak aşama (213-366 cm arası)
4. Kamusal uzaklık (366 cm'den sonrası): Bu uzaklık, kişisel ve toplumsal uzaklığın ilgi dairesinin dışında kalan uzaklıktır.
4.a. Kamusal uzaklık-yakın aşama (366-762 cm arası)
4.b. Kamusal uzaklık-yakın aşama (762 cm ve sonrası)

Bu mesafeler toplumdan topluma değişiklik gösterebildiği gibi bireyin

sahip olduğu yaşa, cinsiyete, sosyal ve ekonomik durumuna, statüsüne, kişisel özelliklerine ya da kültüre göre de farklılaşabilir. Fisher ve Byrne (1975: 15- 21) yaptıkları bir çalışmada cinsiyetin kişisel mekan davranışı üzerindeki etkisini inceleyerek kadınların kişisel mekan mesafelerinin erkeklerden daha dar/küçük olduğu sonucuna varmıştır. Üniversite kütüphanesinde yaptığı çalışmada uzun süre raflarda kitap arayan bir kadınının yanına erkek bir birey yaklaştığında kadının kısa bir süre sonra oradan hemen ayrıldığını gözlemlemiştir. Altman ve Sundstrom (1976: 47-67) kişisel mekan davranışının bir arkadaş grubu üzerinden incelemiştir. Yapılan çalışma arkadaşların veya birbirleri ile daha samimi bir etkileşimde olan kişilerin daha yakın mesafeleri tercih ettiğini, bazı durumlarda ise bu yakınlığın özellikle yabancılar tarafından rahatsız edici karşılandığını göstermektedir. Russo ve Sommer (1975: 206-214) insan mekan davranışları ile ilgili yaptığı bir alan çalışmasında kütüphanede oturmakta olan öğrencilerin aralarında boş bıraktıkları yerlere oturarak onların kişisel mekan uzaklıklarını ihlal etmiştir. Öğrenciler kişisel mekanları çiğnendiğinde kendi sınırlarını korumak ve özel alanlarını tanımlamak için çeşitli eşyalar ile mesafelerini ayarladıkları görülmüştür.

Kişisel mekan kavramı ile birlikte mekânsal davranışı ve mekan kullanım kalıplarını etkileyen bir diğer davranış egemenlik alanı davranışıdır. Egemenlik alanı kavramı hayatımıza ilk olarak H. E. Howard'ın hayvan davranışlarının gözlemi sonucunda göstermiş oldukları sahiplenme ve içinde bulunulan alanı savunma davranışı olarak tanımlamıştır (Howard'dan akt. Hall, 1969: 6). Daha sonra davranış alanında çalışmalar yapan araştırmacılar tarafından ele alınan bu kavram son zamanlarda tasarım alanında da öne çıkmıştır. Egemenlik alanı davranışı ile ilgili literatürde farklı tanımlar yer almaktadır. Rapoport'a (1969: 60-63) göre egemenlik alanı bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bulundukları ortamı sahiplenmeleridir. Altman, egemenlik alanını bireylerin sahip olma duygusuyla mekanın işaretlenmesi veya kişiselleştirmesi olarak tanımlamaktadır (Altman'dan akt. Ünlü, 1998: 61). Sommer' a (2002: 647-660) göre egemenlik alanı yaşam faaliyetlerini sürdürebilmek için canlı tarafından savunulan ve işaretlenen alandır.

Egemenlik alanı kavramı kendi içinde eşiklerden oluşmaktadır. Bu eşiklerin oluşumunda koruma ve denetleme özelliği önemli bir yere sahiptir. Kamusal alandan özel alana doğru bir hiyerarşik yapıya sahip olan egemenlik alanı içinde sınırlar belirleyerek yarı kamusal ve yarı özel diye adlandırılan alanlar oluşturur (Habraken, 2000: 125-143).

Ünlü (1998: 62) çalışmasında egemenlik alanı davranışının sahip olma, kişiselleştirme, savunabilme temel gereksinmelerden estetik beğenilere kadar çok sayıda işleve hizmet ettiğini vurgular. Öymen Gür (1996: 103) ise egemenlik alanı davranışı özelliklerini mülkiyet, mekan üzerinde hak iddaa etme, koruma, kendileme ve farklı eylemlere cevap verme şeklinde sıralamaktadır.

Egemenlik alanının boyutları, ölçü ve konumu zaman içinde değişkenlik gösterebilir. Bireylerin ilişkilerinin tanımlanmasında ve düzenlemesinde bir araç olan egemenlik alanının sınırları işaret ya da sembollerle belirlenebildiği gibi sözlü ya da sözsüz olarak da ifade edilmektedir (Gür, 2000: 78). Egemenlik alanı sınırı bahçe duvarı, parmaklık, çit, bitki, su benzeri elemanlarla oluşturulabilirken aynı zamanda kişisel eşyalar, aksesuarlar ya da nesnelerle de sağlanabilir. Edney (1976: 189-205) çalışmasında bireylerin birbirleri kurdukları ilişkinin düzeyini belirlemede etkili olan egemenlik alanı davranışının bireylere güven hissi vererek bireye özgürce hareket etme, denetleme ve tercih etme şansı verdiğini vurgulamaktadır. Yapılan tüm egemenlik alanı tanımlamalarında ortak noktalar sahip olma, denetleme, koruma ve kişiselleştirme olarak özetlenebilir.

Egemenlik alanı ve kişisel mekan arasındaki en önemli fark egemenlik alanının bir konumu ifade etmesidir. Egemenlik alanının sınırları işaretlenmiştir ancak kişisel mekanın sınırları görünmezdir. Kişisel mekanın merkezinde beden bulunurken, egemenlik alanının merkezi evdir (Çakın, 1998:23; Sommer, 2002:647-648).

Yapılan araştırma ve deneysel çalışmalarda görüldüğü gibi kişisel mekan ve egemenlik alanı kavramlarının daha belirgin gözlemlenebildiği mekanlar insanların gün içinde bir arada olduğu ve uzun süre vakit geçirdiği kamusal mekanlardır. Bu mekanlardan olan kütüphaneler, kullanıcıların kişisel mekan ve egemenlik alanı davranışının ön plana çıktığı yerlerden biridir. İnsanların mekânsal davranışlarında kişisel mekan ve egemenlik alanı davranışının etkili olduğu savından hareketle kurgulanan bu çalışma kişisel mekanın ve egemenlik alanı davranışının mekan kullanım kalıplarına/mekânsal davranışa etkileri sorgulanmaktadır. İnsan mekan ilişkisinin ve mekansal davranışın ele alındığı bu çalışma kapsamında Trabzon İl Halk Kütüphanesi okuma salonunda haftanın belirli günlerinde okuma salonundaki kullanıcıların davranışları gözlemlenmiş ve bu zaman aralıkların-

da mekanı kullanan kişiler arasından rastgele seçilen kullanıcılar ile anket çalışması yapılmıştır. Sonuçlarda davranış gözlemi ve anket çalışmaları ile kullanıcıların kişisel mekan ve egemenlik alanı davranışlarının mekandaki oturma tercihlerine etkisi ortaya konmaktadır.

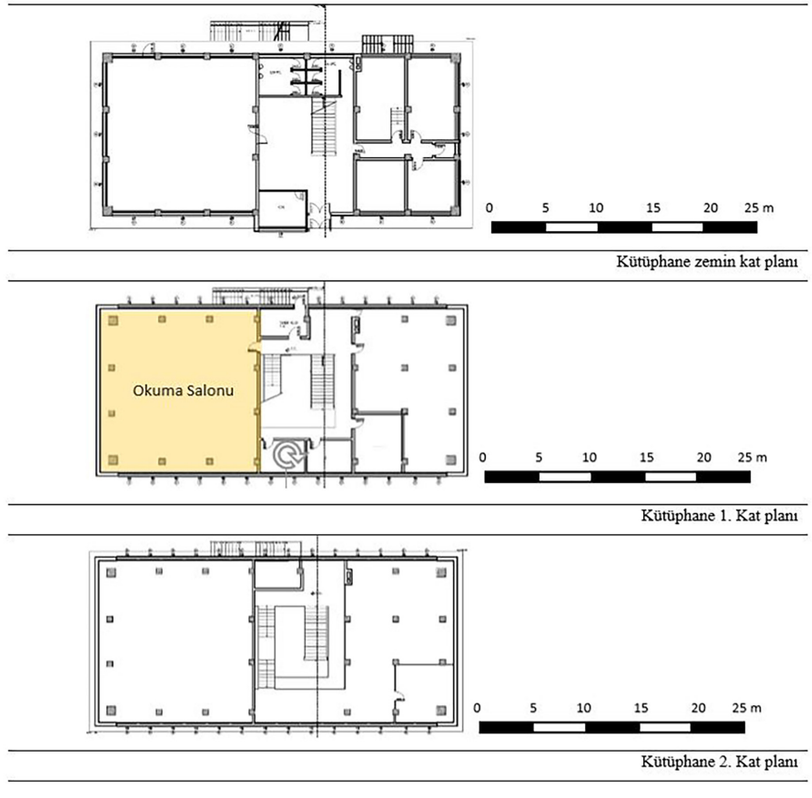
2. Yöntem

Kişisel mekan davranışının insanların iç mekan kullanımları üzerindeki etkisini ve kullanıcı tercihleri ile ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla Trabzon İl Halk Kütüphanesi okuma salonunda yapılan deneysel çalışma dört temel adımda gerçekleştirilmiştir. İlk adım mekânın mevcut durumunun tespitine yönelik olup, bu adımda okuma salonunun mevcut donatı düzeni (mekânda yer alan kitaplıklar, masalar, oturma düzenleri) plan şemalarına işlenerek dijital ortama aktarılmıştır. İkinci adımda haftanın belirli günlerinde okuma salonunun her alanına hakim olunabilecek bir konumdan/noktadan salon içerisindeki kullanıcıların mekânsal davranışları ve masa tercihleri gözlemlenmiştir. Üçüncü adımda ise gözlem sürecinde mekanı kullanan kişiler arasından rastgele seçilen kullanıcılar ile anket çalışması yapılmıştır. Çalışmanın son adımında ise yerinde tespit, gözlem ve anketlerden elde edilen veriler birlikte değerlendirilmiş ve anket sorularına verilen yanıtların genel frekansları yapılmıştır ve yanıtlar arasındaki ilişki SPSS programında ki-kare testi ile analiz edilmiştir (Tablo 1).

1.adım: Yerinde Tespit	Okuma salonunda yer alan mobilyaların ve mekân örgütlenme biçiminin ölçü ve fotoğraflarla tespiti
2.adım: Davranış Gözlemi	Kullanıcıların oturma tercihleri ve kişisel mekân davranışlarının belirlenmesi
3.adım: Anket	Kullanıcı değerlendirmeleri
4.adım: Analiz	Yerinde tespit, gözlem ve anketlerden elde edilen verilerin analizi

Tablo 1. Deneysel Çalışmanın Adımları

1.Adım yerinde tespit: Çalışma alanı olarak belirlenen Trabzon İl Halk Kütüphanesi; dikdörtgen formda, kuzey ve güney cepheleri saydam, doğu ve batı cepheleri sağır olan galerili bir plana sahip bir yapıdır. Güney cephesinden girilen zemin katta çocuk okuma salonu, ıslak hacimler ve teknik birimler yer alırken, 1.katta idari birimler, okuma salonu, kitap deposu, asma katta ise bilgisayar salonu, ödünç alma/verme birimi ve süreli yayınların yer aldığı mekanlar bulunmaktadır. Çalışma dâhilinde kütüphane binasının 1. katında yer alan okuma salonu ele alınmıştır (Tablo 2). Okuma salonunda mekansal örgütlenmenin tespitine ve gözlem aşamasına altlık oluşturmasına yönelik temin edilen ölçekli plan üzerine gerekli donatı düzenleri ve ölçümleri yapılarak mevcut yerleşim ve organizasyon işlenmiştir.

Tablo 2. Kat Planları

2.Adım davranış gözlemi: Okuma salonunda tüm salona hâkim olunabilecek bir konumdan haftanın belirli gün ve periyotlarında yapılan davranış gözlemi çalışması ile kullanıcıların mekansal davranışlarını ve tercihlerini tespit etmek amaçlanmıştır. Gözlemler hafta başı- hafta ortası ve hafta sonu olarak belirlenen 3 günde 30 dakikalık periyodlar halinde sabah ve öğleden sonra saatleri olmak üzere 2 farklı zaman diliminde gerçekleştirilmiştir. Sabah saatlerinde yapılan gözlemde kullanıcıların mekana ilk girdiklerinde tüm masalar boş iken hangi masaları tercih ettiğini tespit etmek

amaçlanmıştır. Okuma salonundaki masalar numaralandırılarak kullanıcıların oturma tercihleri ve masaların doluluk- boşluk durumları plan üzerinde işaretlenmiştir. Öğleden sonra yapılan gözlemlerde ise okuma salonunda hangi masaların dolu olduğu gözlemlenmiştir.

3.Adım kullanıcı değerlendirmeleri: Davranış gözlemleri sonucunda kullanıcıların mekandaki yer tercihleri üzerinde kişisel mekan ve egemenlik alanı kavramlarının etkisinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla rastgele seçilen 50 kullanıcı ile yüz yüze bir anket çalışması yapılmıştır. Anket üç bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde kullanıcı özellikleri, ikinci bölümde okuma salonunu kullanım alışkanlıkları ve üçüncü bölümde ise oturma tercihlerini belirlemeye yönelik sorulara verilmiştir. Bu sorular ile mekanın hangi kitle tarafından tercih edildiği, mekanın kulanım sıklığı ve kullanıcı tercihlerinin kişisel mekan ve egemenlik alanı davranışları ile ilişkisinin olup olmadığını ortaya çıkarmak hedeflenmiştir.

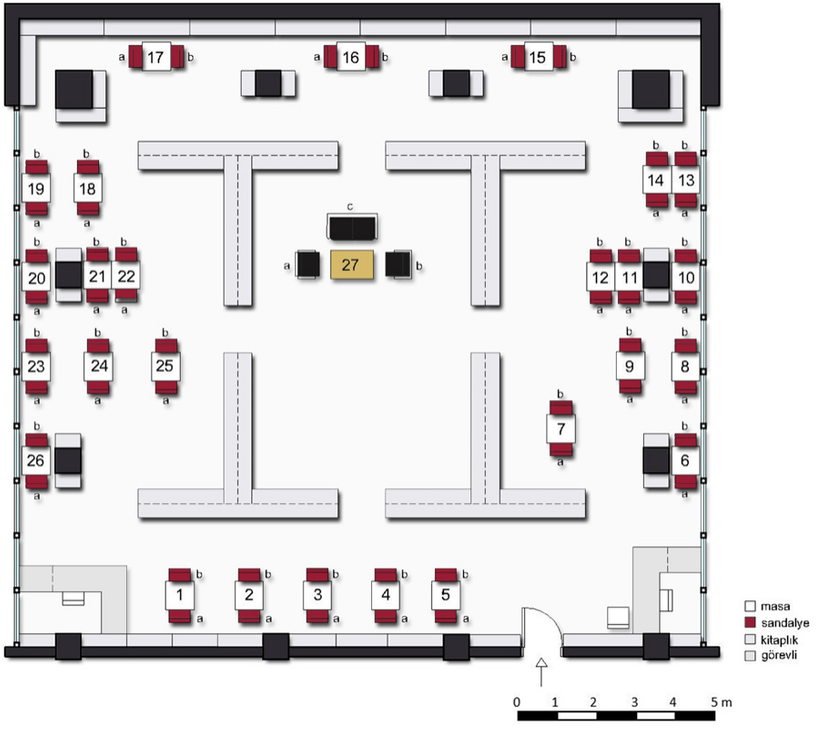
4.Adım verilerin analizi: Tespit ve gözlemden elde edilen verilerin analizinde davranış gözlem haritaları ve SPSS istatistik programı kullanılmıştır. Davranış gözlemleri, okuma salonu planına işlenerek kişisel mekan ve egemenlik alanı kavramlarının mekânsal davranış ve kullanıcı tercihleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Anket sorularında tüm yanıtlara ilişkin genel frekansları hesaplanmış ve kullanıcıların mekanda rahatsız oldukları hususlar ile beklentileri arasındaki ilişki ki-kare testi ile sorgulanmıştır.

3. Bulgular ve Değerlendirmeler

Okuma salonu kareye yakın dikdörtgen bir plan şemasına sahip olup, girişler batı yönündendir. Salonun kuzey ve güney cephelerinde tüm yüzeyi kaplayan pencereler yer almakta olup diğer duvarlar ise sağır bırakılmıştır. Salonun orta alanında T şeklinde 4 adet, duvar ve kolonlarda yüzey boyunca devam eden kitaplıklar bulunmaktadır. Okuma salonunda 24 adet 2 kişilik, 2 adet 4 kişilik çalışma masası yer almaktadır. Kullanım sırasında zaman zaman bu masalardan birbirine yakın konumdaki 2 kişilik masalar birleştirilerek 4 kişilik masalara dönüştürülmektedir. Ayrıca salonda 2 farklı yere konumlanmış kitap ödünç alma ve danışma bankoları/birimleri yer almaktadır (Görsel 1) (Şekil 1).

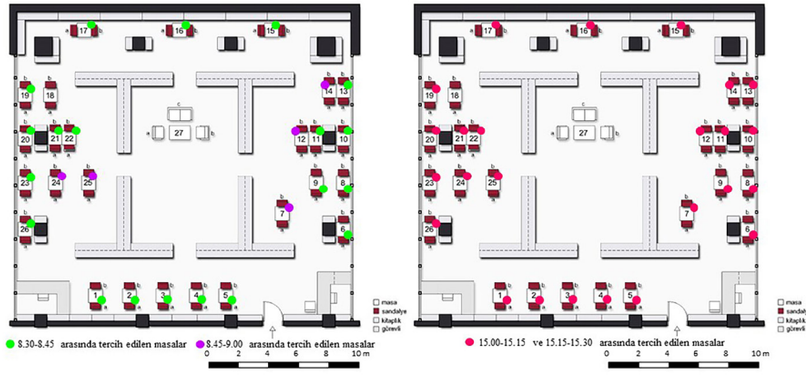

Görsel 1. Okuma salonu iç mekanı, Hande Eyüboğlu, Kişisel Arşivi, 2019

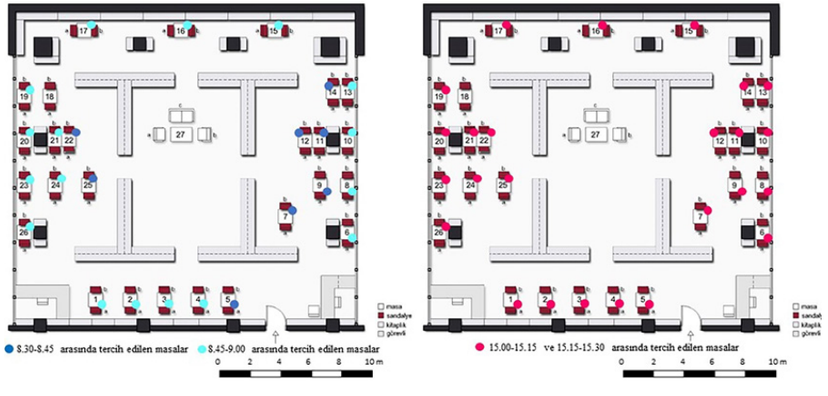

Şekil 1. Okuma Salonu Yerleşim Planı

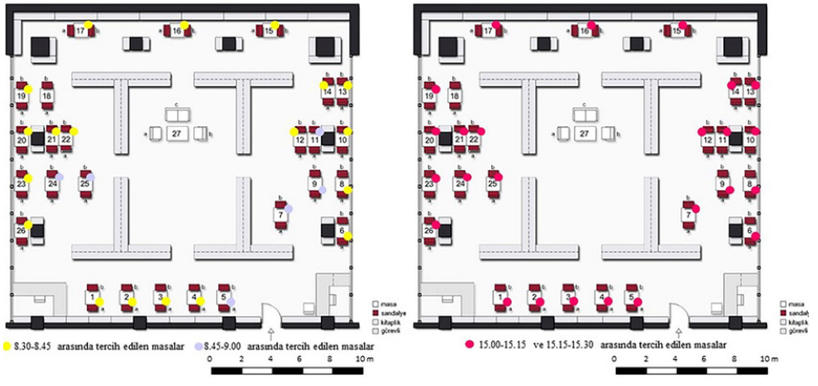
Okuma salonunda 3 gün boyunca yapılan davranış gözlemlerinde kullanıcıların sabah saatlerinde ilk 15 dakikada masaların büyük bir bölümünün doldurduğunu sonrasında ise orta alan yer alan koltukların olduğu masa dışındaki tüm masaların dolu olduğu gözlenmiştir. Öğleden sonraki gözlemlerde de sabah olduğu gibi tüm masaların dolu olduğu ve gözlem süresi boyunca salondaki hiçbir masanın boşalmadığı görülmüştür (Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4).

Şekil 2. Davranış gözleminin 1. günü sabah ve öğleden sonra masaların doluluk- boşluk durumlarının okuma salonu yerleşim planı üzerinde gösterimi

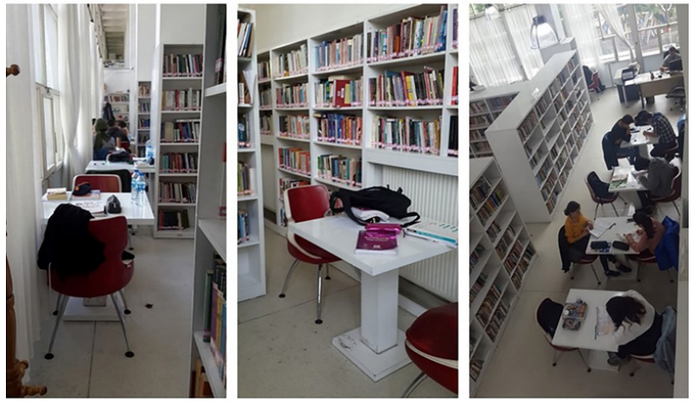

Şekil 3. Davranış gözleminin 2. günü sabah ve öğleden sonra masaların doluluk- boşluk durumlarının okuma salonu yerleşim planı üzerinde gösterimi

Şekil 4. Davranış gözleminin 3. günü sabah ve öğleden sonra masaların doluluk- boşluk durumlarının okuma salonu yerleşim planı üzerinde gösterimi

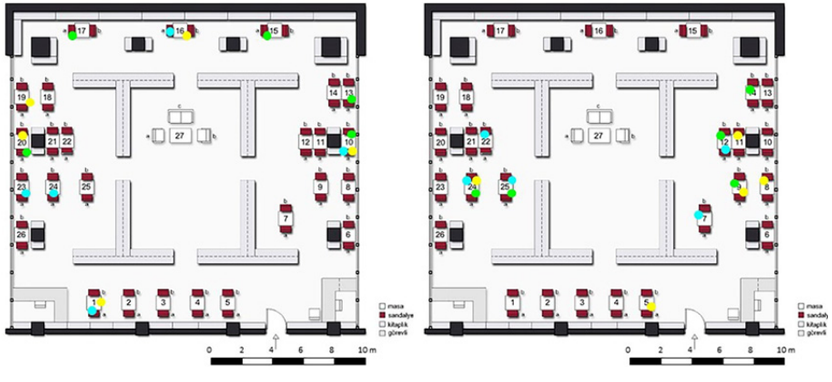
Yapılan gözlemlerde kullanıcılar tüm masalar boş iken salona ilk girdiklerinde ilk tercih edilen koltuklar cam kenarında ve mekanın arka bölümünde yer alan 2 kişilik masalar olmuştur. Davranış gözleminin yanı sıra kullanıcılar anket çalışmasında da tüm masalar boş iken oturmak istedikleri ilk yerin cam ya da duvar kenarı olduğunu belirmişlerdir (Tablo 3). Oturacakları yeri seçtikten sonra bazı kullanıcılar seçtikleri masa ve sandalyelere defter, kitap, su şişesi gibi kişisel eşyalarını ya da şemsiye, gözlük, çanta gibi aksesuarlarını bırakarak oturdukları yeri kişiselleştirdikleri, kendi egemenlik alanlarını tanımladıkları/ilan ettikleri görülmüştür (Görsel 2).

Görsel 2. Kullanıcıların okuma salonundaki egemenlik alanı davranışları, Hande Eyüboğlu Kişisel Arşivi, 2019

Kullanıcıların sandalyeye eşyalarını bırakıp gitmesi ve giderken burası "benim" deme davranışı bir egemenlik alanının göstergesidir. Bazı kullanıcılar kendi hâkimiyet alanlarını belirledikten ders çalışmaya başlarken, bazıları ise salondan kısa süreliğine ayrılmıştır. Kullanıcılar salonda geçirdikleri/çalıştıkları süre boyunca oturdukları masalarda kişisel mekanlarının ihlal edilmemesi için yanlarındaki boş sandalyelere de mont ya da çanta gibi eşyalarını bırakmıştır. Böylelikle kullanıcı kendi kişisel alan sınırlarını/mesafelerini koruyarak yanına yabancı bir kişinin oturmasına engel olmuştur. Birbirine yakın konumlanan masalara oturan kullanıcılar ise masaları birbirinden tamamen ayırarak kendi özel çalışma alanlarını tanımlamışlardır.

Okuma salonunun ilk açıldığı sabah saatlerinde 2 kişilik masaların çoğunlukla hemen dolduğu, 4 kişilik masaların ise uzun bir süre boyunca boş kaldığı ancak 2 kişilik masalar dolduktan sonra tercih edildiği görülmüştür. Mekânın orta alanında kitaplıkların arasında kalan deri koltukları olan masa ise sabah saatlerinde genellikle boş kalmış, öğleden sonra tüm masalar dolduktan sonra tercih edilmiştir. Salonda öğleden sonra yapılan gözlemlerde ise 3 gün boyunca her iki zaman aralığında da masalarının tümünün dolu olduğu görülmüştür.

Şekil 5. Kullanıcıların okuma salonundaki ilk ve son 5 oturma tercihlerinin yerleşim planı üzerinde gösterimi

Kullanıcıların 3 gün boyunca salondaki ilk 5 oturma tercihleri birlikte değerlendirildiğinde kullanıcı tercihleri arasında benzerlik olduğu görülmüştür. Gözlem sürecinde ilk 5 tercihte ortak olarak kullanıcılar 10, 20 ve 16 numaralı masalara oturmuştur. Sabah tüm masalar boş iken salona giren kullanıcılar öncelikli olarak cam kenarındaki masalara, ardından mekanın arka bölümünde yer alan masalara yönelmiştir. Bu seçimleri ile ilgili olarak kullanıcılar öncelikle yanında kolon olan masaları tercih ettiği görülmektedir (Şekil 5). Bunun sebebi anket çalışmasında da kullanıcıların dile getirdiği gibi kolonların bir bölücü görevi görmesi, görüş açısını kesmesi, kendi özel alanını oluşturması ve yanına bir başkasının oturamayacak olmasıdır.

Kullanıcıların 3 gün boyunca salondaki son 5 oturma tercihleri birlikte değerlendirildiğinde ise yine benzer tercihler olduğu görülmektedir. Kullanıcıların mekandaki oturma tercihlerinde genellikle birbiri ile bitişik düzende (11, 12 ve 22 numaralı) olan ve daha çok sirkülasyon alanlarının üzerinde (24, 25 ve 7 numaralı) olan masalar en son tercih edilmiştir. Bunun sebebi anketlerde de belirttiği gibi kullanıcılar birbirine bitişik yerleştirilen masalarda kişisel mekan mesafelerinin ihlal edilmesinden endişe duyması ve bu yüzden yanında tanımadığı birinin oturmasından rahatsız olmasıdır. Kullanıcılar bu masalarda kendisi ve diğerleri arasındaki kesin sınırı belirleyemediği için kendilerini güvende hissetmemektedir. Aynı zamanda kullanıcılar bu masalarda oturduğu yeri sahiplenememekte, özgürce hareket edememekte ve kendilerini gözetleniyor gibi hissetmektedir. Sirkülasyon alanı üzerinde yer alan masalarda ise kullanıcılar sürekli yanlarından geçen yabancı kişiler nedeniyle kendini rahat hissedememekte ve odaklanma problemi yaşamaktadır.

Okuma salonunda kullanıcıların mekânsal davranışları üzerine yapılan anket çalışmasında kullanıcıların büyük bir çoğunluğunu salonu sık sık veya genellikle, ders çalışma amacı ile 5 ve üzeri saat boyunca kullanan 18-24 yaş arası öğrenciler oluşturmaktadır (Tablo 3).

Kullanıcı Profili	Grup	Yüzde (%)
Yaş	18 yaş altı	4,0
	18-24 yaş arası	90,0
	25 ve üzeri	6,0
Cinsiyet	Kadın	62,0
	Erkek	38,0
Meslek	Öğrenci	88,0
	Memur	8,0
	Özel sektör	4,0
Eğitim Durumu	Lise	74,0
	Ön lisans	4,0
	Lisans	22,0
Medeni Durum	Bekâr	100,0
	Evli	0,0
Çalışma Durumu	Evet	10,0
	Hayır	90,0
Ekonomik Gelir	Alt Gelir	8,0
	Orta Gelir	70,0
	Üst Gelir	22,0
Kullanım Sıklığı	Sık sık	20,0
	Genellikle	66,0
	Nadiren	14,0
	Hiç	0,0
Kullanım amacı	Ders Çalışma	86,0
	Araştırma Yapma	10,0
	Kitap Okuma	4,0
Geçirilen vakit	3 saat altı	12,0
	3 ve 5 saat	32,0
	5 saat ve üzeri	56,0

Tablo 3. Kullanıcı Profiline İlişkin Bulgular

Okuma salonunda anket çalışması için rastgele seçilen kullanıcıların mevcut yer tercihleri çoğunlukla cam kenarı olmuştur (Tablo 4). Kullanıcılar mevcut oturdukları yeri seçme nedenleri olarak "..kendimi güvende ve rahat hissediyorum", "..insanlardan uzak ve çalışırken çevreden tamamen soyutlanıyorum", "..gözden daha uzak" gibi psikolojik özelliklere; "..aydınlık olması", "..ışık alması", "...geniş olması" gibi mekanın fiziksel özelliklerine değinmişlerdir. Ayrıca kullanıcılar okuma salonunda diğer olarak belirttikleri orta alanlara oturma nedenlerini tamamen zorunluluktan olduğunu belirtmişlerdir. Bunun sebebi olarak orta alanlarda yer alan masalarda kendilerini rahat hissetmediklerini, odaklanma problemi yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Kullanıcılar okuma salonunda tüm masalar boş olsaydı oturmak istedikleri yer ile ilgili olarak ise; ağırlıklı olarak cam kenarını ve duvar kenarını tercih ederken, tercih etme nedenleri ile ilgili verdikleri yanıtlar, mevcut oturdukları yeri tercih etme nedenleri ilgili yanıtlar benzerlik göstermiştir. Kullanıcıların tümü orta alanlarda oturmak istemediklerini belirtmişlerdir (Tablo 4).

Kullanıcı Tercihleri	Grup	Yüzde (%)
Mevcut oturdukları yer ve tercih nedenler	Cam kenarı	36,0
	Duvar kenarı	32,0
	Diğer (orta alanlar)	32,0
	Fiziksel özellik	20,0
	Psikolojik özellik	46,0
	Diğer (zorunluluk)	34,0
Oturmak istedikleri yer ve tercih nedenleri	Cam kenarı	68,0
	Duvar kenarı	32,0
	Diğer (orta alanlar)	0,0
	Fiziksel özellik	46,0
	Psikolojik özellik	54,0
Okuma salonunun yerleşiminde memnun olmadıkları şeyler	Mekân küçüklüğü	12,0
	Donatı niteliği ve sayısı	36,0
	Donatı organizasyonu	38,0
	Diğer	14,0
İstedikleri okuma salonuna ilişkin unsurlar	Mekân büyüklüğü	14,0
	Donatı niteliği ve sayısı	28,0
	Donatı organizasyonu	46,0
	Diğer	12,0

Tablo 4. Kullanıcı Tercihlerine İlişkin Bulgular

Okuma salonunda kullanıcılarının anket sorularına verdikleri yanıtlar arasındaki ilişki olup olmadığı SPSS programında ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Kullanıcıların mevcut okuma salonunda memnun olmadıkları özellikler ile istedikleri okuma salonuna ilişkin özellikler arasında uygulanan Likelihood Ratio testine göre istatiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır (LR:61,945, df:9, p:0,00). Kullanıcıların mekanda rahatsız oldukları ve istedikleri salona ilişkin özellikler arasında bir tutarlılık/ benzerlik söz konusudur (Tablo 5). Kullanıcılar hayallerindeki okuma salonu ile ilgili olarak mevcut salonda şikayetçi oldukları tüm konular ile tutarlılık gösteren yanıtlar vermiştir. Salon büyüklüğünün yetersiz oluşunu memnun olmadıkları özellik olarak dile getiren kullanıcılar hayallerindeki okuma salonuna ilişkin özelliklerde mekanın büyük ve geniş olmasına vurgu yapmıştır. Buradan hareketle kullanıcılar için mekanda geçirdikleri süre boyunca mekan boyutlarının mekansal davranış üzerinde ne derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Rahatsız oldukları özellik olarak dile getirdikleri donatı niteliği ile ilgili kullanıcılar uzun süre masayı yabancı biri ile paylaştıklarında masada oturdukları süre boyunca kendi özel alanlarını tanımlamakta güçlük çektiklerini ve kişisel mekan mesafelerinin çiğnendiğini belirtmişlerdir. Bu sebeple hayallerindeki okuma salonu için bireysel/tek kişilik, uzun süreli çalışmaya imkan veren çalışma alanları istemişlerdir. Böylece donatı niteliğinin kullanıcının

egemenlik alanı ve kişisel mekanını oluşturmada etkili olan bir özellik olduğu ortaya çıkmaktadır. Donatı düzeni okuma salonunda kullanıcıların kendilerini rahat hissetmesi, kendi özel alanlarını kurgulamalarında önem arz eden diğer bir konudur. Kullanıcılar nasıl bir okuma salonu istediklerine ilişkin olarak; "..masalar arası çeşitli bölücüler ile sınırlar belirlenebilir", "..birbirinden daha uzakta konumlandırılan masalar ile fazla iç içe çalışma ortamı engellenebilir", "..bireysel tek kişilik çalışma alanları oluşturulabilir", "..görsel mahremiyet için kitap rafları ve kolonlar çoğaltılabilir", "..her masanın kendine ait bir alanı olacak şekilde yerleşimler yapılabilir" gibi özellikleri vurgulamışlardır. Bu durum mobilya/donatı özellikleri ve mekândaki organizasyonunun kişisel mekan ve egemenlik alanı davranışları üzerindeki önemini öne çıkarmıştır.

Kullanıcıların Mevcut Okuma Salonunda Memnun Olmadıkları Özellikler	**Kullanıcıların İstedikleri Okuma Salonuna İlişkin Özellikler**								**LR**	**df**	**p**
	Mekan Büyüklüğü		Donatı Niteliği		Donatı Organizasyonu		Diğer				
	%	Adj. Res.	%	Adj. Res.	%	Adj. Res.	%	Adj. Res.			
Mekan Küçüklüğü	**8,0**	**4,0**	0,0	-1,6	4,0	-,7	0,0	-1,0	61,945	9	,000
Donatı Niteliği	4,0	-,4	**22,0**	**3,9**	10,0	-1,9	0,0	-2,0			
Donatı Organizasyonu	0,0	-2,2	6,0	-1,5	**32,0**	**4,2**	0,0	-2,0			
Diğer	2,0	0,0	0,0	-1,8	0,0	-2,6	**12,0**	**6,5**			

Tablo 5. Kullanıcıların Okuma Salonunda Memnun Olmadıkları Özellikler ile İstedikleri Okuma Salonuna Dair Özellikler Arasındaki İlişkinin İrdelenmesi

4. Sonuç

İnsanların içinde yaşadıkları çevre ile etkileşimleri sonucu ortaya çıkan mekansal davranış olarak kalıplarının oluşmasında mahremiyet gereksinmesi, güvenlik gereksinmesi önemli bir yere sahiptir. özellikle kamusal mekanlarda daha da ön plana çıkan mahremiyet, ve güvenlik gereksinmesinin sağlanmasında kişisel mekan ve egemenlik alanı davranışları önemli bir rol oynar. Kullanıcıların mekanla ilişkisinde mekanın fiziksel özellikleri ile birlikte mekandaki mobilya/donatı özellikleri ve örgütlenme biçimi de önemli bir yere sahiptir.

Çalışma kapsamında ele alınan kütüphane okuma salonunda mekanda geçirdikleri süre boyunca kullanıcıların öncelikli tercihleri cam veya duvar kenarı gibi denetlenebilir ve olabildiğince az sayıda yabancı kişi ile etkileşimde bulundukları yerler olmuştur. Dolaşım/sirkülayon alanları üzerindeki masalar ise en son tercih edilmiştir. Tüm bu tercihlerinin nedeni kişinin mekanda geçirdiği süre boyunca kendini rahat ve güvende hissetmesi, oturduğu yerde egemenliğini kurması, denetimi elinde tutması ve alanını kişiselleştirmek istemeleridir. Buradan da görüldüğü gibi kullanıcıların yer seçimlerinde egemenlik alanı ve kişisel mekan kavramı oldukça önemlidir. Okuma salonlarının tasarımlarında insanların mekansal davranışları ve mekan kullanım kalıpları göz önüne alınarak masalar arası uzaklığına dikkat edilmesi, birbirine çok yakın konumlanmaması ve bireysel çalışmaya imkan veren alanların tasarlanması gerektiği söylenebilir.

Kütüphane üzerinden ele alınan bu çalışmada yapılan davranış gözlemleri ve anketler birlikte değerlendirildiğinde kullanıcıların mekansal davranışlarının, mekan kullanım kalıplarının oluşmasında kişisel mekan kavramı ve egemenlik alanı davranışının etkili olduğu görülmüştür. Mekanda yer alan mobilyaların özellikleri ve yerleşim karakteristiği bu mekansal davranışları etkileyen, yönlendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Kamusal mekanların tümünde bu tarz mekan davranış kalıplarını inceleyen çalışmalar yaygınlaştırılmalıdır.

Kaynakça

Altman, I. ve Sundstrom, E. (1976). "Interpersonal Relationship and Personal Space: Research Review and Theoretical Model", Human Ecology, 4(1), 47-67.

Çakın, Ş. (1988). Mimari Tasarım, İnsan, Toplum ve Çevre İlişkileri. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

Edney, J. J. (1976). Human Territoriality. H. M. Proshansky, W. H. Itelson ve L. G. Rivlin. (Editörler). Environmental Psychology: People and Their Phsycial Settings. 2nd edition. United States. Holt, Rinehart and Winston Publishing, pp. 189-205.

Fisher, J. D. ve Byrne, D. (1975). "Too Closer for Comfort: Sex Differences in Response to Invasion of Personal Space", Journal of Personality and Social Psychology, 32(1), 15-21.

Habraken, N. J. (2000). Territory. J. Teicher. (Editör). The Structure of the Ordinary: Form and Control in the Built Environment. First Paperback Edition. Cambridge. The MIT Press, pp. 125-143.

Hall, E.T. (1969). The Hidden Dimension. New York: Anchor Book Editions.

Howard, H. E. (1920). Territory in Bird Life. London: E.P. Dutton Publishing.

Lee, T. (1976). Psychology and the Enviroment. London: Methuen Publishing.

Öymen Gür, Ş. (1996). Mekan Örgütlenmesi. Trabzon: Gür Yayıncılık.

Öymen Gür, Ş. (2000). Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü. İstanbul: Yem Yayınları.

Rapoport, A. (1969). House Form and Culture. P. L. Wagner (Editör). Enviroments and Peoples. New Jersey. Prentice Hall Publishing, pp. 46-82.

Russo, N. F. ve Sommer, R. (1975). "Invasions of Personal Space, Social Problems, 4(2), 206-214.

Sommer, R. (1959). "Studies in Personal Space", Sociometry, 20(3), 247-260.

Sommer, R. (1969). Personal Space: The Behavioral Basis of Design. New Jersey: Prentice Hall Publishing.

Sommer, R. (2002). Personal Space in a Digital Age. R. B. Bechtel ve A. Churchman (Editörler), Handbook of Enviromental Psychology. New York. John Wiley & Sons Inc, pp. 647-660.

Ünlü, A. (1998). Çevresel Tasarımda İlk Kavramlar. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

Görsel Kaynakları

Görsel 1. Hande Eyüboğlu, Kişisel arşiv, 2019.

Görsel 2. Hande Eyüboğlu, Kişisel arşiv, 2019.